

Recensioner

REDAKTÖR: ANNA J EVERTSSON

Boel Hössjer Sundman

»Herren är mitt ibland oss»

en analys av föreställningar om gudsnärvaro i Den svenska kyrkohandboken från 1986

Bibliotheca theologiae practicae 78. Diss., Artos & Norma bokförlag, Skellefteå 2006, 288 s., ISBN 91 7580 313-5

»Herren är mitt ibland oss» är en bibliskt förankrad hälsningsfras som regelbundna deltagare i Svenska kyrkans gudstjänster är väl förtrogna med; den förekommer i flera av de gudstjänstritual som ingår i *Den svenska kyrkohandboken* 1986. I Boel Hössjer Sundmans doktorsavhandling står frasen som en högst adekvat symbolisk titel på en mångdifferentierad undersökning av föreställningar om och språkliga uttryck för gudsnärvaro i dessa ritual. Av feministteologisk kritik mot Svenska kyrkans gudstjänster kan man få intrycket att ritualerna ger en utpräglat patriarkalisk bild av människans gudsförhållande orsakad av att Gud nämns med manligt, människan med kvinnligt genus (det sistnämnda helt unikt vad gäller västerländska språk). Den jordbundna människan måste klättra uppför en patriarkalisk stega för att nå den himmelske guden. Under intryck av denna kritik föreslog senast verksamma handbokscommitté (vars förslag aldrig antogs) att nattvardsmässans inledande maning »Upplyft era hjärtan till Gud» skulle ersättas med »Öppna era hjärtan för Gud». Här har verkligen den feministiska kritiken fallit på eget grepp! »Upplyft» är en uppfordran till lovsång, till en stående ovation för Gud. »Öppna» förvandlar en aktiv roll i gudstjänsten till en passiv lyssnande roll, just en traditionell kvinno-roll, som därtill markeras genom att det kvinnliga låter sig penetreras av det manliga (om man nu envisas med en tolkning i genuskategorier).

Några spår av ett gudsförhållande gestaltat som en patriarkalisk trappa är svåra att upptäcka i Hössjer Sundmans avhandling. Den domineras i stället av en mångdifferentierad bild av personlig gudsnärvaro i gudstjänsten

och en personlig gemenskapsrelation mellan Gud/Kristus och människan. Talande avsnittsrubriker i kap. 4 lyder »Gudsgemenskap – gudsmöte», »Som du och jag», »Guds närhet», »Intimitet», »Villkorlös relation». Samtidigt betonas den nödvändiga balansen mellan immanens och transcendens, det sistnämnda definierat som »det som går utöver den för människan uppfattbara världen. Gud är Någon som finns bortom, [...] den helt annorlunda, allsmäktig och outgrundlig» (s. 43). Den transcendenten Guden kan uppfattas som frånvarande, svåråtkomlig, fördold. På övertygande sätt finns slipar förf. sina analyskategorier bl. a. med hjälp av religionsfilosofer som Martin Buber och Vincent Brümmer.

En grundläggande distinktion mellan olika sätt att uttrycka gudsnärvaro gör förf. mellan personlig och icke-personlig närvaro. Det är en viktig och fruktbar distinktion, men bestämningen av och exemplifieringen av olika former av icke-personlig gudsnärvaro förefaller mig inte alltigenom övertygande; detta sagt även med hänsyn tagen till att enligt förf. de båda närvarokategorierna inte får ses i skarp motsats till varandra utan ofta kan rymmas inom en och samma text. Grundkategorin här talar om Gud som en »kraft», men detta får syfta både på vad som hör till Guds transcendens, som skapare och uppehållare av världen, och på gåvor av Gud i form av t.ex. »frid» i hjärtat. Framställningen rymmer många intressanta och värdefulla iakttagelser men även vissa uppenbara missförstånd. Det sistnämnda gäller främst när nattvardsböen C, »Välsignad är du, allt levandes Skapare» framhävs som exempel på icke-personlig närvaro (s. 175). Sant är att bönen mer ingående än t.ex. böerna B och D, »Lovad vare du, himmelens och jordens Herre» talar om Guds transcendens, som alltings upphov och slutpunkt, men förf. söker här lägga en huvudvikt vid verbet »är»: »I bönen lyfts fram hur Guds närvaro hör samman med själva existensen, Gud är den som 'är'.» Förf. kopplar detta till det hebreiska gudsnamnet, uttolkat som »jag är» och åsyftat i flera Jesusord. Detta är ett rent språkligt missförstånd: ordet »är» fungerar här som hjälpverb till subjektet »du» och har »välsignad» till predikatsfyllnad precis som ordet »vare» (med predikatsfyllnaden »lovad») i de äldre böerna. Formuleringen i B och D är övertagen från 1942 års kyrkohandbok. C är nyskriven och har liksom mycket annat nyskrivet material sökt undvika konjunktivformen. En exakt parallell är hur inledningen till Sakarias lovsång Luk. 1:68 återges i äldre

och nyare bibelöversättningar. 1917 heter det »Lovad vare Herren, Israels Gud», 2000 »Välsignad är Herren, Israels Gud».

När förf. lägger sådan vikt vid distinktionen mellan personlig och icke-personlig närvaro hade jag väntat mig att en huvudpunkt i analysen skulle gälla den risk för antropomorfism och androcentrism som föreligger vid ett exklusivt bruk av personliga gudsepitet, och behovet av att de just därför balanseras av icke-personliga epitet. I det sammanhanget (till skillnad från ovan, ej från förf. hämtat exempel) anser jag att genusperspektivet är ofrånkomligt. Men förf. går aldrig riktigt in på problemet. Hon gör viss allmän referens för genusperspektivet, men förvånansvärt nog saknas det nästan helt i hennes egen analys. Särskilt påfallande är vissa uteblivna iakttagelser när hon s. 136 f. behandlar de båda Kyrie-litanior som 1986 kom in som alternativ till den traditionella Kyrie-sången. Hon behandlar båda som exempel på personlig närvaro utan att notera att »Du evigt strålande morgonsol» innehåller idel icke-personliga Kristus-epitet: utöver det citerade första ledet ytterligare »Du levande väg till livet» och »Du öppna port till salighet». Genom detta slags epitet flyttas uppmärksamheten från Jesu mänskliga genus över till hans religiösa uppdrag. Alla litanians tre led anspelar f.ö. på sådana »Jag är»-utsagor i vilka Jesus kopplar sitt uppdrag till det hebreiska gudsnamnet (alltså den motivkrets som förf. felaktigt hänvisade till i ett annat sammanhang). I stället för att framhäva dessa icke-personliga Kristus-epitet behandlar hon dem som personliga epitet (hur kan en »väg» vara en »person»?) fastän framställda i ett »bildspråk» och missar därigenom den totala kontrasten till den andra litanian »Herre, du blev vår broder». Samma brist på iakttagelse präglar hennes behandling av det icke-personliga epitetet »Guds lamm». Det betecknas som en »metafor» för personlig närvaro.

Boel Hössjer Sundmans doktorsavhandling präglas av ett originellt grepp som får oss att läsa Svenska kyrkans gudstjänstritual med delvis nya ögon. Den är både skickligt och varsamt genomförd och har stor aktualitet nu när arbetet med en revision av kyrkohandboken på nytt kommit igång.

Ragnar Holte

Kring begravningar i nutid. Tre studier

Curt Dahlgren och Göran Gustafsson (red.), Lund Studies in Sociology of Religion 6. Lunds universitet 2006, 138 s., ISBN 91-974760-2-1

Vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap i Lund har under de senaste tio åren flera forskare inom religionssociologi och kyrkovetenskap ägnat sig åt undersökningar kring död och begravning. Nu har forskningen tyvärr upphört, trots att mycket ännu finns kvar att göra. Ämnet religionssociologi har i princip upphört och en krympt kyrkovetenskap har mycket annat att arbeta med. De tre artiklarna i *Kring begravningar i nutid* ansluter till tidigare forskning och samlar delvis upp sådana frågeställningar som inte tidigare har behandlats.

I den första uppsatsen behandlar Curt Dahlgren och Jan Hermanson askspridning på annan plats än traditionell begravningsplats, ett fenomen som långsamt växer år från år. Uppsatsen bygger på en genomgång av ett stort antal ansökningar om tillstånd att sprida askan efter kremerad som anhöriga lämnat in till länsstyrelserna i Jönköpings respektive Skåne län samt på tio intervjuer med anhöriga om olika aspekter av deras önskemål. I Dahlgrens och Hermansons fall kan man med fog tala om ett nytt forskningsfält då de berör ett fenomen som vi knappast vet något om. Med traditionella sociologiska metoder och därmed tillhörande teoribildning söker de svar, inte endast på vilka tänkbara omständigheter kring ett dödsfall som leder till utströende av aska på annan plats än kyrkogård, utan de är även intresserade av vilken betydelse de anhöriga ger askspridningsceremonin. Det senare kan bara antydias i denna undersökning, men det skulle vara intressant om Dahlgren och Hermanson fick möjlighet att gå vidare med vad askspridningsceremonin betyder för de anhöriga och sätta detta i relation till människors önskemål om allt mera personliga begravningar.

Den sociala betydelsen av minnesstunden efter begravningsceremonin har Anna Davidsson Bremborg undersökt i uppsatsen »Mat och minnen. En studie av samlingar efter begravning». Fokus riktas på vad som händer på minnesstunder runt om i Sverige. Kan man identifiera skillnader och, kanske det mest intressanta, hur deltagarna upplever minnesstunden. För att svara på frågorna använder Davidsson Bremborg bl.a. svaren från en frågelista som Nordiska museet samlade in år 2000. Uppsatsen belyser vikten av minnesstunden som en del av sorgearbetet och inte minst hur viktigt

det kan upplevas av de som är med att få äta, dricka och tillsammans tala med varandra om den döde. Författaren ger en rad exempel på deltagares upplevelser och hur informanterna arrangerat minnesstunder. Här finns en hel del att reflektera över och hämta inspiration från för de församlingar och begravningsrådgivare som hjälper människor att arrangera minnesstunder. Att prästen som officiell person är med på minnesstunden vid 9 av 10 begravingar i Svenska kyrkans ordning, något lägre ca 8 av 10 i Lunds, Strängnäs och Stockholms stift, är för recensenten förvånande. Mindre förvånande är resultaten som visar att såväl präster som anhöriga upplever en osäkerhet om vad som är prästens roll. Det blir även tydligt att prästens roll ser helt olika ut i olika delar av landet och i förhållande till vilken grad prästen kände den döde och/eller dennes anhöriga.

I den tredje uppsatsen undersöker Göran Gustafsson de personliga relationerna mellan begravningsförrättaren och den döda och/eller sorgehusets medlemmar. Utifrån enkätmaterialen, 2222 svar, *Begravnings seder – studier av sociala skillnader efter döden* belyser Gustafsson här hur präster i Svenska kyrkan fungerar i relation till den lokala församlingens medlemmar. Stor betydelse för hur relationer ser ut hör samman med prästernas ålder och tjänstgöringstid i pastoratet, tyvärr berörs endast i förbigående genusperspektivet, även om det konstateras att manliga präster har möjlighet att komma in i fler lokala sammanhang, t.ex. föreningar och ordenssällskap »men också skjutsning av barn till olika aktiviteter» (s. 105), det senare borde även gälla kvinnor. Kvinnor har troligen även andra kontaktytor som inte kommer fram i undersökningen. Gustafsson menar vidare att det inte är överraskande att en kyrkoherde kommer i kontakt med större andel av församlingsborna än en komminister. Så är det troligen på landsbygden men definitivt inte i större tätorter eller i storstadsområden där kyrkoherdarna mer och mer får funktionen av företagare. Bland de intressanta resultaten kan nämnas att präster ofta på något sätt haft kontakt med dem de begraver; egentligen inget konstigt eftersom de små församlingarna är flest i Svenska kyrkan. Ett annat resultat är att det är mycket vanligt att sorgehuset eller den döde själv valt präst till begravingen. Detta resultat hade behövt problematiserats. Är resultatet ett uttryck för prästernas fåfänga och behov av bekräftelse, så att de oftare än vad de borde, svarat i enkäten att de varit önskade som officiant? Är det sorgehuset eller är det

begravningsbyrån som utnyttjar sin favoritpräst? I vart fall säger resultatet ingenting om hur väl präst och den döde och/eller de anhöriga kände varandra. I många fall troligen bara ryktesvägen eller att prästen är en officiell person. Ett fördjupat resonemang kunde ha blivit spännande. Säkert har Gustafsson en poäng när han konstaterar att »sorgehusen söker individualisera begravningen genom att för begravningen försöka få en präst som man själv eller den döda haft kontakt med eller som man tror sig ha sådan information om att man kan räkna med att begravningen får en personlig prägel» (s. 132). Detta ligger nämligen helt i linje med vad all begravningsforskning visar, alltså även dessa tre uppsatser, att vi går mot mer och mer individuella begravningsceremonier vilka ibland blir näst intill privata.

Jan-Olof Aggedal

Kyrkohandbok för Missionskyrkan – till församlingens tjänst

Verbum förlag, Stockholm 2003, 264 s., ISBN 91-526-5660-8

Byggstenar för gudstjänst. Idéer och material för gudstjänstförnyelse

Sofia Camnerin & Thomas Kazen (red.), Verbum förlag, Stockholm 2004, 232 s., ISBN 91-526-5658-6 (CD-skiva medföljer)

Gudstjänstboken. Handbok för församlingarna i Evangeliska Frikyrkan, Pingströrelsen, Svenska Alliansmissionen och Svenska Baptistsamfundet

Libris, Örebro 2005, 142 s., ISBN 91-7195-758-8 (CD-skiva medföljer)

Att recensera kyrkohandböcker är egentligen omöjligt. Gudstjänst ska firas. Först när man under längre tid har använt gudstjänstordningarna vet man om den tryckta texten fungerar i verkligheten. Texten måste omsättas i liturgisk gestaltning i sång och tal, i gående och stående, i samspel mellan liturg, musiker och församling. Först när man en tid använt texten, prövat olika liturgiska gestaltningar kan man börja ana om gudstjänstmaterialet håller att slita på år efter år. Tyvärr har det visat sig att nya formuleringar, som i sig är viktiga att pröva, för att föra gudssökande framåt i vår tid, har blivit dagsländor vilka inte kommer att hålla i århundraden. Några observationer är det dock rimligt att göra med utgångspunkt i den tryckta

texten. De fria ordningarna är ett minne blott i traditionell svensk frikyrklighet. Spänningsfältet mellan församlingarnas frihet att gestalta sin gudstjänst och trossamfundets gemensamma ordning har avsevärt krympt med de nya ordningarna. Här möter vi liturgiska ordningar. Visserligen markerar såväl *Kyrkohandbok för Missionskyrkan* som *Gudstjänstboken* att de är framtagna för att stimulera och uppmuntra, inte reglera församlingens gudstjänstliv, men här finns ändå tydliga anvisningar om hur ett gudstjänstliv bör gestaltas.

Kyrkohandbok för Missionskyrkan – till församlingarnas tjänst är disponerad i fem avdelningar med rubriker som tydligt vill markera de presenterade ordningarnas teologi och plats i kyrkolivet. Först möter rubriken »Gudstjänsten – församlingens centrum» under vilken SMK:s teologiska grundsyn av gudstjänsten presenteras varefter en resonerande text med såväl teologiska som praktiska anvisningar följer. Utgångspunkten är att gudstjänsten ska vara församlingens centrum där ett möte sker mellan människor som samlas kring Jesus Kristus för att dela Ordet, nattvarden och bönen.

Även andra avdelningen »Vägen in i gemenskapen», där ordningarna för välsignelse av barn, dop och bekräftelse av dop återfinns, inleds med en teologisk reflektion och en resonerande text med såväl teologiska som praktiska anvisningar. Under rubriken »Livets vägmärken» finns bl. a. en ordning för tacksägelse vid barns födelse eller adoption men också klassiska ordningar som vigsel- och begravningsgudstjänst. En spännande avdelning, »Gemenskap i heligt rum», utgörs av traditionella ordningar för förbön för medarbetare men även av, i reformerta sammanhang, ovanliga böner att användas vid invigning av olika inventarier. Slutligen presenteras ordningar för ordination och installation av pastor och diakon under rubriken »Särskild tjänst, uppdrag och sändning». Här finns även böner och texter på engelska, tyska och franska samt psalmvalslista. Man kan tala om en komplett kyrkohandbok till församlingarnas tjänst som balanserar på gränsen mellan ordning och frihet.

Även *Gudstjänstbokens* struktur vittnar om spänningen mellan frihet och ordning. Jag anar en tydlig ambition från liturgigruppens sida att försöka skapa ett samspel mellan frihet och ordning. Man menar att genom »koncentration, enkelhet, genomtänkt ordning och grundliga förberedel-

ser i övrigt ger goda förutsättningar för Andens verk i församlingen» (s. 15). Att visa omsorg i minsta detalj säger något om att man vill vårda sig om gudstjänstens gestaltning för att hjälpa människor till ett fungerande gudsmöte. Ett intressant exempel är anvisningar om vad man bör göra med nattvardsbröd och vin blivit över. Inget särskilt har varit det vanligaste i traditionell frikyrklighet. Här ger man anvisningar i riktning mot allmänkyrklig praxis (och i linje med BEM-dokumentet) att om de överblivna nattvardsgåvorna inte skall användas för enskild nattvard kan de tas ut i naturen med motiveringen att »[n]attvardsgåvorna kommer från Guds skapelse och tillhör dem» (s. 25).

När handböckerna skiljer mellan gudstjänst och andakt tycks det ske för att med ordet »andakt» markera en litet enklare ordning som är tänkt att firas med några få närvarande. Så finns t.ex. i *Gudstjänstboken* en nattvardsandakt i koncentrerad utformning tänkt att passa vid sjukbesök eller för nattvard i liten grupp utanför kyrkorummet. Med »gudstjänst» avses något större samlingar med liturgisk struktur som företrädesvis ska firas i ett kyrkorum. Dock är terminologin inte konsekvent genomförd. En besvärande praktisk omständighet är att *Gudstjänstboken* är tryckt på blankt papper, vilket blänker så att det blir svårt att läsa.

En helt annan karaktär än de andra två handböckerna har *Byggstenar för gudstjänst*, vilken vill fungera som ett idématerial för gudstjänstförnyelse. Boken är tillkommen inom ramen för Svenska Missionskyrkans och SMU:s arbete för gudstjänstförnyelse, och i samråd med Svenska Baptistsamfundet. Första delen består av en övergripande diskussion om gudstjänstens utformning och beståndsdelar utifrån kroppens och sinnenas betydelse för gudstjänstens gestaltning och upplevelsen av denna. Gudstjänstgrupper som vill reflektera över gudstjänstens väsen och kroppsliga gestaltning/upplevelser kan här finna inspiration till sitt utvecklingsarbete. Samtidigt som författarna pläderar för mer kroppsliga och sinnliga gudstjänster är de väl medvetna om att en balans måste finnas och att symboler, lukter och smaker måste användas med varsamhet.

I del II finns konkreta förslag och exempel på gudstjänster som exempelvis kan användas under årets och livets rytmer, när man behöver lyfta fram det trasiga eller det hela i livet eller när olika åldrar är centrum. Vidare finns i del III exempel på böner, texter och sånger för gudstjänstens olika

moment. Kvaliteten på materialet varierar högst betänkligt. Här finns såväl gedigna formuleringar som pekoraler: »Spegel, spegel i dopvattnet där, säg mig du vem jag innerst är», vilket snarare för tanken till sagan om Snövit och de sju dvärgarna än till en välformulerad liturgisk text. *Byggstenar för gudstjänst* visar med all önskvärd tydlighet hur svårt, men nödvändigt det är att ständigt arbeta med att formulera kristen tro liturgiskt i varje ny tid. Ett arbete vars uppgift inte är att ersätta klassiska formuleringar, men väl att komplettera dem genom att pröva nya formuleringar som kan utmana våra tankar om vem Gud är.

Jan-Olof Aggedal

Reftel, Johan & Kristina

Con Dios

Argument förlag, Varberg 2003, 144s., ISBN 91-7315-087-8

Con Dios. Ledarhandledning

Argument förlag, Varberg 2003, 214s., ISBN 91-7315-088-6

Anm: Ragnar Holtes artikel i årsboken utgör även recension av ovanstående konfirmandmaterial.

Kirsten Sass Bak & Svend Nielsen (Eds.)

Spiritual Folk Singing – Nordic and Baltic Protestant Traditions

Forlaget Kragen, [u.0], 2006, 283 s., ISBN 87-89160-11-82 (CD skivor medföljer)

Tio kända koralforskare har skapat den vackra volymen *Spiritual Folk Singing*.

De flesta uppsatserna är skrivna redan 1999–2000. Kirsten Sass Bak karakteriserar det hela som *work in progress*. »Vi menar att olikheterna mellan artiklarna är ett positivt drag som visar på den existerande variationen både när det gäller föremål och forskning,» skriver Kirsten Sass Bak. Utrymmet här medger inte närmare exempel på detta. Men att det verkligen är fråga om variation när det gäller de 60-tal insjungningar, som sträcker sig från 1907 på Island till 2004 i Litauen, intygas.

Så småningom kan vi vänta uppföljningar och uppdateringar. Något

kunde ha hunnits med till år 2006, t.ex. en kontroll av vilken svensk psalmbok som man refererar till med nummer (i Urve Lippus artikel). Gärna tillägget i det svenska bidraget att B. W. Hallbergs dateringar flyttar den bakre gränsen för uppteckningar i Sverige till åtminstone 1858. (*Folk-Choraler Bengt Wilhelm Hallbergs samling*. Utg. E. Wentz-Janacek, Wessmans musikförlag, Slite, 2000.) Vidare önskas översättning av samtliga psalmtitlar till engelska eller tyska, viktigt inte minst i samband med CD 1 och 2.

Vid det av Folke Bohlin ledda Nordiskt koralseminarium i Lund står folkliga koraler ibland på dagordningen. Flera av författarna i *Spiritual Folk Singing* har deltagit. Kirsten Sass Bak nämner i förordet till att genren ännu saknar en adekvat internationell term. Definitionen *koralarvariant* förutsätter en »officiell» koral som utgångspunkt. Ofta letar man förgäves efter en sådan grundmelodi.

Recensionsplatsen ger inte utrymme för musikaliska analyser av enskilda lands traditioner eller ens sammanfattningar av den nordliga regionens karakteristika – om sådana finns. Vi får nöja oss med mycket korta notiser under varje titel.

Margareta Jersild svarar för det första kapitlet i boken med *Swedish Traditional Hymn Singing*. Tillsammans med Ingrid Åkesson på Svenskt visarkiv gav hon år 2000 ut *Folklig koralsång. En musiketnologisk undersökning av bakgrunden, bruket och musiken* (Gidlunds förlag i samarbete med Svenskt visarkiv). Gammalsvenskby-bornas ankomst till Sverige innebär ett ovärderligt bidrag till den *dialog* som den folkliga koralen ständigt är en del av. Ett par av de insjungna koralerna från 1937 (Språk- och folkminnesinstitutet) kan man höra i de svenska spåren på CD 1 och även några av de s.k. Runökoralerna, flera i inspelningar från 1938.

Som klingande exempel till Urve Lippus uppsats *The Estonias Tradition of Folk Hymn Singing* kan man lyssna till estniska insjungningar på samma CD, hämtade från det estniska folklivsarkivet. Några härstammar från 1914. Urve Lippus betonar att insamlingen av folkkoraler t.ex. av Cyrillus Kreek gjordes i ett starkt nationellt intresse. Hennes notexempel och insjungningar är försedda med både estniska och tyska titlar, en god hjälp.

Titelöversättningar hade behövts också i Rimantas Sliužinskas: *Lutheran Hymn Singing of the Klaipėda Region and its Interaction with Lithuanian Folk Singing Style*. Med spänning läser man ändå om en region på andra

sidan Östersjön som vi inte är så hemmastadda i (på den tyska tiden Memel). Rimantas Sliužinskas, professor vid Klaipėda-universitetet, bevisar att trots de grymheter som lutheranerna utsatts för, inte minst 1940–90, går det ännu att finna traditionsbärare, och själv har han så sent som 2004 kunnat göra koralinspelningar.

Kirsten Sass Bak skriver om *Traditional Kingo Singing in Denmark*. Hon framhåller Kingosångens värde både för dess rötter i en viktig fas i dansk historia och för dess betydande musikaliska halt. Två traditionsbärande kretsar presenteras, De Stærke Jyder och den stark ortodoxa gruppen Det Kristelige Lutheranske Trossamfund (med nu omkr. 300 medlemmar), vars sångsätt, också röstbehandling, tycks vara unikt. Möjlighet till autentiska inspelningar (vid gudstjänst) finns inte. (Se gärna Sigvald Tveits uppsats i *Hymnologiske Meddelelser* 1999:4.)

När två författare skildrar samma region kan upprepningar inte undvikas. Så får vi både i Svend Nielsens *Traditional Hymn Singing in Iceland* och Smári Ólasons *Iceland: A Historical Progression of over 400 Years* läsa isländsk koralhistoria. Hos Smári Ólason ligger tonvikten på Hallgrímur Péturssons Passíusálmar. CD 2 innehåller både insjungningar så tidiga som 1907 av Jón Pálsson och exempel ur Smári Ólasons rika förråd. Svend Nielsen ställer den intressanta frågan om melodiernas färdväg – direkt från Mellaneuropa eller genom Danmark? En grundlig jämförelse av Thommissöns psalmbok och det isländska Gradualet med dess 200 melodier är tydligen inte ännu fullbordad.

Också Norge är dubbelt representerat. Irene Bergheim berättar i kapitlet *Hymn Tunes and Folk Song Tradition in a Rural District of Norway* om en samling koraler, som hon gav ut med titeln *Salmetoner i folketradisjonen* (Trondheim 2002). Samlingen härrör från Knut D. Stafset (1836–1916), lärare, klockare, sångare, upptecknare och samlare i en och samma person. Till Ingrid Gjertsens *From a Lutheran Folk Movement in Norway. Singing as an Expression of Cult* återkommer jag. Det finns goda skäl till det.

Marianne Clausen skriver om *Spiritual Songs and Kingo Singing in the Faroe Islands*. Kingosång är samlingsnamnet men betyder minst lika mycket psalmer av Peter Dass. Uppteckningar på öarna (som länge var ett isolerat kulturområde) gjordes redan 1846. Långt senare har Marianne Clausen liksom sin far Karl Clausen ägnat stor del av sin forskning åt

färöiska folkmelodier och hennes dokumentation *Åndelige vise og sange* (Tórshavn 1990) är berömvärdt försedd med texter.

Att Jukka Louhivuori i *Spiritual Folk Hymn Singing in Finland – Besecherism* inleder med att nämna Ilmari Krohns namn är självklart. Krohns avhandling 1899 *Über die Art und Entstehung der geistlichen Volksmelodien in Finland* är en klassiker. Krohn hade övertygats om det musikaliska värdet i den folkliga sången tack vare kontakt med en medlem av Bedjarrörelsen, en konservativ rörelse som länge endast godkände oackompanjerad sång men efterhand accepterade harmonium eller andra instrument. Dock inte i bönepsalmer; den djupt personliga utformningen av sången fick inte störas.

Detta för över till Ingrid Gjertsens uppsats och den starka inlevelse i den haugianska traditionen som präglar det hon skriver: *From a Lutheran Folk Movement in Norway: Singing as an Expression of Cult*. Det är i *kultens kontext*, i sång-situationen, som den fulla förståelsen av psalminnehållet uppstår och jag-du-relationen blir tydlig. Detta anas visserligen i samtliga uppsatser där husandakt är ett nyckelord men understryks här. Psalm-sången är absolut suverän som budskaps-förmedlare, andaktsskapare och meditationshjälp, en väg till *unio mystica*, skriver Ingrid Gjertsen. Den ryske filosofen Mihail Bakthin, som hon gärna citerar, använder ordet *text* för »livet... en pågående, ändlös dialog, som pågår vid varje ögonblick av den dagliga existensen.» Kulten lever bortom här och nu, länkad vid ett långt förflutet, vid historia och tradition.

Om *dialog* handlar i själva verket hela denna mycket värdefulla bok. Dialogen tar sig olika uttryck i de olika regionerna. Mycket läser man med ett igenkännande leende. Dialogen kan bli konfrontation och sångarstrid. Men någon gång kan den också bidra till påverkan av omgivningen – Urve Lippus menar till och med att ortodox kyrkosång i en del av Estland kan visa drag från luthersk tradition!

»Du skall inte sjunga förrän du har sången helt och fullt i ditt hjärta», menade Ragnar Vidal i Luster, en trakt där Ingrid Gjertsen särskilt lyssnat in sig. Hans sång 1979 av Kingos *Skriv deg, Jesus, på mit hjerte* och Bodil Haugs sång 2004 av Brorsons *Mitt hjerte altid vanker* är två av de bestående minnena från CD 2.

Ett citat från Juozas Žilevi ius, litauisk tonsättare, ur Rimantas Služiūskas

berättelse om Klaipėda-regionens psalmsångare binder samman baltiska och nordiska traditioner: »... having their goal to open their hearts to the Lord in their praying practice, they were able to do it one way only: to sing hymns using the most beautiful, the most cordial, but understandable and familiar local melodies... The transformation of such hymn melodies took place unconsciously, in the deep extacy of praying.»

Elisabet Wentz-Janacek